

Prof.dr. Lejla Turčilo

ZAHTJEV ZA BRISANJE TEKSTOVA O KRIVIČNIM DJELIMA NAKON BRISANJA POČINILACA IZ KAZNENE EVIDENCIJE: *POST-FESTUM* CENZURA I PREKRAJANJE HISTORIJE

Uvod: Problem iz prakse koji traži pojašnjenje i stav medijske zajednice

Istraživačke priče u medijima kreiraju se kako bi javnost bila obaviještena o nekim ključnim događajima, pojavama i procesima u društvu. Putem njih mediji ispunjavaju i svoju *watchdog* funkciju, odnosno nadziru društvene procese kako bi uočene nepravilnosti i nezakonitosti predočili javnosti. U tom procesu izvještavanja o nepravilnostima i nezakonitostima u društvu mediji nerijetko otkrivaju i određena krivična djela i razotkrivaju njihove aktere. Medijske priče mogu biti povod za istrage o krivičnim djelima, ili mogu biti objavljene paralelno sa istragama, onda kada novinari i urednici procijene da je interes javnosti da zna informaciju o nekom djelu. U tom kontekstu, novinari koji pripremaju istraživačku priču, nakon što prikupe činjenice i podatke iz relevantnih i kredibilnih izvora, nakon što izvrše *fact-checking* odnosno provjeru tih činjenica i podataka i oblikuju priču koja će biti objavljena, osim javnog interesa i obaveze prema javnosti da su iznesene informacije tačne, odnosno provjerene, potpune i važne za javnost, drugih obaveza prema bilo kome nemaju. Kad kažemo „bilo kome“, onda podrazumijevamo da novinarska priča nema obavezu da štiti (selektivnom objavom informacija do kojih su novinari istraživanjem došli) osobe koje su predmetom priče, njihovu reputaciju ili poziciju u društvu, jer novinari istraživači nisu PR službe nijedne osobe, institucije niti organizacije. Jednako tako, novinari istraživači nisu ni istražitelji, odnosno policijski službenici i inspektori, iako nerijetko tokom svoje istrage dolaze do informacija i priča koje uzrokuju istrage nadležnih institucija. Istraživačko novinarstvo nije istražiteljsko (u smislu da novinari imaju obavezu institucijama dati podatke do kojih su došli niti da imaju obavezu otkrivati svoje izvore tih podataka), ali nije ni selektivno (u smislu da kod kreiranja istraživačkih priča informacije treba selektirati prema tome kakve će posljedice snositi oni koji su pričom razotkriveni kao počinitelji nekih nezakonitih radnji, naravno pod uvjetom da imaju sve dokaze da su nezakonite radnje zaista i počinjene).

Istraživačke priče koje se objave u štampanim medijima ostaju dio arhive tih medija u fizičkom ili digitalnom prostoru u kojem se čuvaju primjerci štampanih medija. U elektronskim medijima (radiju i televiziji) priče također ostaju u fizičkim ili digitalnim arhivama. U sva tri slučaja (štampa, radio, televizija) ti arhivi nisu javno dostupni ili su dostupni uz određena ograničenja. No, pojavom online portala, od kojih neki objavljuju i istraživačke priče koje (raz)otkrivaju krivična djela i njihove počinitelje, arhivi takvih priča postaju javno dostupni globalno i u svakom trenutku se jednostavnom *google* pretragom može do tih priča doći. To je uzrokovalo situaciju da oni koji su predmetom istraživačkih priča, nakon određenog vremena (nakon što se provede i zvanična istraga nadležnih organa, kao i suđenje za počinjena djela koja su opisana i u istraživačkim pričama, te nakon što nad počinioćima budu provedene sankcije i potom budu, prema zakonu, brisani iz krivične evidencije) traže da se istraživačke priče uklone iz arhiva, odnosno sa web portala jer narušavaju reputaciju tih osoba podsjećajući na krivična djela koja su oni počinili u nekom trenutku. Jednostavnije rečeno, osobe koje se brišu iz krivične evidencije smatraju da imaju pravo i da budu brisane iz novinarskih, odnosno medijskih istraživačkih priča koje su to djelo ili otkrile ili o njemu izvještavale.

Ova kratka analiza pokušat će predstaviti neke ključne argumente zašto su takvi zahtjevi neosnovani i kako ugrožavaju pravo javnosti da bude kvalitetno informisana. U tom kontekstu, kao polaznu osnovu uzimamo činjenicu da ovakva vrsta zahtjeva nije opravdana niti jednom zakonskom normom u BiH, odnosno da bi osobe koje traže ovakvu vrstu brisanja sadržaja u svom zahtjevu trebale obrazložiti temeljem koje pravne norme upućuju takav zahtjev.

Istraživačko novinarstvo kao prethodnica istragama za krivična djela, ne kao dio tih istraga i sudskih procesa

Jedan od ključnih „argumenata“ osoba koje traže uklanjanje medijskih sadržaja i istraživačkih priča sa web stranica medija nakon što su njihova imena brisana iz krivične evidencije odnosi se na činjenicu da su u sudskim dokumentima oni, zapravo, nakon brisanja iz evidencije, neosuđivane osobe, pa im novinarske priče koje se mogu o krivičnim djelima koja su počinili naći jednostavnog *google* pretragom štete reputaciji. U takvim zahtjevima za uklanjanje medijskih sadržaja zapravo se zanemaruju najmanje tri bitne činjenice:

- Prvo, istraživačke priče nisu dio istrage niti sudskog procesa za krivična djela, pa se odluke vezane za sankcionisanje počinitelaca tih djela i način na koji će oni biti tretirani u krivičnoj evidenciji ni na koji način ne reflektira na to kako će biti tretirani u arhivi medija koji je o njihovom slučaju izvjetavao;
- Drugo, ni brisanje iz krivične evidencije, zapravo ne znači da se sudske presude u potpunosti brišu ili da se doslovno trgaju stranice iz arhiva sudova; one su i dalje vidljive mnogima. Ovaj vid rehabilitacije ne znači da više ne postoji nikakav dokaz da je osoba počinitelj nekog krivičnog djela, samo znači da je taj dokaz (u vidu sudske presude) teže dostupan općoj javnosti. Ako se, dakle, sudske presude ne brišu doslovno ne postoji niti opravdan argument da se to čini sa medijskim sadržajima koji su se bavili određenim slučajem i/ili osobom. Drugim riječima, brisanje iz evidencije podrazumijeva brisanje posljedica onog što se desilo (presude), a ne brisanje činjenice da se nešto dogodilo (što opisuje novinarski tekst);
- Treće, novinarske priče nastaju na osnovu javnog interesa i prava javnosti da zna određene informacije. One nastaju u određenom trenutku, a novinari ih kreiraju na osnovu prikupljenih informacija i saznanja u datom trenutku. Korekcije medijskih priča ili njihovo potpuno brisanje sa (u ovom slučaju) online portala legitimno je samo ukoliko se demantijem, posredovanjem samoregulatora ili sudskom presudom za klevetu utvrdi da su činjenice iznesene u nekoj medijskoj priči netačne, odnosno neistinite, nepotpune ili kontekstualno dovode javnost u zabludu kad je riječ o njihovom predmetu. Reputacijska šteta koju neka priča nanosi onome ko je njen predmet, odnosno subjekt, određena je i predstavljena vrlo jasno zakonom o zaštiti od klevete i ni u jednom dijelu tog zakona ne navodi se mogućnost da se činjenično utemeljena, istinita, potpuna priča o temi od javnog interesa može mijenjati, odnosno brisati, nakon što nastupe nove okolnosti po onoga ko je predmet priče, poput ovih da je njegovo ime brisano iz krivične evidencije. Drugim riječima, moguće je, po osnovi zakona o zaštiti od klevete tražiti ispravku ili brisanje sadržaja u online medijima samo ako je sudskim procesom utvrđeno da osoba nije počinila djelo za koje je opisano u novinarskoj priči da je počinila (jer je u tom slučaju riječ o netačnoj, odnosno neistinitoj informaciji iznesenoj u priči), a ne ako je sudskim procesom dokazano da osoba to djelo jeste počinila, ali je sankcija koja je za to djelo propisana ostavila mogućnost i naknadnog brisanja počinioca iz krivične evidencije. Ovdje je također

važno naznačiti da je i da bi bilo osnova za brisanje priče u slučaju kad se sudskim procesom utvrdi da osoba nije počinila djelo opisano u medijskom sadržaju potrebno da je novinar nedvojbeno ukazao na to da je osoba počinitelj (naprimjer, napisao: „Osoba XY počinila je krivično djelo...“) te da za to nije imao dokaz. Ukoliko je, pak, novinar u datom trenutku došao do podatka da postoji sumnja da je osoba počinitelj nekog krivičnog djela i na osnovu dostupnih saznanja i dokaza u datom trenutku prenio postojanje te sumnje, naknadna odluka suda da osoba nije počinilac djela ne mijenja u medijskom sadržaju iznesenu tvrdnju da je u datom trenutku postojala sumnja na to i medij nema obavezu da je ukloni sa svoj portala (ukoliko je, dakle, novinar napisao da „istraga koja je pokrenuta treba utvrditi da li je osoba XY počinila krivično djelo...“ to nije isto što i napisati: „osoba XY počinila je krivično djelo“; prvo se odnosi na iskazivanje činjenice da se pokreće istraga i to je informacija koju novinar prenosi u datom trenutku, na osnovu dokaza/podataka prikupljenih od relevantnih i pouzdanih izvora u datom trenutku; dok se drugo odnosi na iskazivanje činjenice da je osoba počinila neko djelo, što novinar također može tvrditi na osnovu podataka prikupljenih u datom trenutku. Ukoliko se utvrdi da osoba nije počinilac krivičnog djela to mijenja drugu iznesenu informaciju (da je osoba učinila djelo), ali ne mijenja prvu (da je bila pokrenuta istraga za počinjeno djelo), pa se druga informacija treba ukloniti ili korigovati, dok prva ne treba).

Istraživačko novinarstvo, dakle, nije dio niti istražnog postupka, niti sudskog procesa o nekom počinjenom krivičnom djelu, nego neovisna informacijsko-komunikacijska aktivnost kojom se građani/javnost obavještavaju o pitanjima i temama od javnog interesa. Budući da je tako, između sudske odluke o brisanju neke osobe iz krivične evidencije i brisanja medijskog sadržaja o krivičnom djelu ne postoji nikakva obavezujuća uzročno-posljedična veza.

„Pravo na zaborav“ nakon brisanja iz kaznene evidencije: evropska praksa

Još jedan od argumenata za uklanjanje tekstova odnosi se na takozvano „pravo na zaborav“ koje se odnosi na pravo osobe da se prilikom jednostavne *google* pretrage određeni rezultati ne mogu naći, odnosno da budu uklonjeni za upite koji se odnose na ime neke osobe. No, i ovdje treba naglasiti dvije ključne stvari:

- Pravo na zaborav ne odnosi se na svaki medij pojedinačno, odnosno ne može se od medija selektivno tražiti uklanjanje određenih sadržaja, nego se to odnosi na pretraživače;
- I u slučaju kad se zahtjev upućuje pretraživačima, oni moraju razmotriti jesu li navedene informacije „netačne, neprikladne, irelevantne ili pretjerane“, te postoji li javni interes da informacije ostanu dostupne u rezultatima pretraživanja.

Potvrđuje to i Evropski sud za ljudska prava koji je 28. juna 2018. godine odlučio da je Njemačka ispravno uskratila zahtjeve za „pravo na zaborav“ dvojici pojedinaca u vezi sa arhivom štampe u vezi s ubistvom iz 1991. godine. Naime, dvije osobe su osuđene za ubistvo poznatog nemačkog glumca i puštene iz zatvora 2008. godine i pokrenuli su tužbe protiv njemačke radio stanice i sedmičnog magazina tražeći da se članci i radijski intervjui koji se odnose na ubistvo 1991. godine uklone iz arhive njihove web stranice. Proces je stigao do njemačkog Vrhovnog suda, koji je smatrao da je interes javnosti da ima pristup informacijama veći od miješanja u prava na privatnost tužitelja. Navedene osobe su potom tužile Njemačku pred Evropskim sudom za ljudska prava tvrdeći da je Njemačka prekršila njihova prava na privatnost prema članu 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima. ESLJP je utvrdio da je njemački Vrhovni sud ispravno primijenio balansni test koji se odnosi na potraživanja prava na zaborav.¹⁾

Dakle, i u ovom kontekstu, jasno je da je odluka o uklanjanju sadržaja na onome ko je sadržaj i objavio, a ne na onome ko je predmet priče, te da se pri donošenju te odluke primjenjuje „balansni test“ u kojem se procjenjuje javni interes za zadržavanje sadržaja na webu.

Kako je zahtjevom za brisanje tekstova ugroženo pravo javnosti da ima cjelovitu informaciju: *post festum* *cenzo*

Upravo je javni interes mjera vjesnovrijednosti nekog događaja i novinarske priče, posebno one istraživačke, služe javnom interesu i ispiunjavaju pravo javnosti da bude istinito i cjelovito informisana o važnim pitanjima. To izvještavanje vrijedi *hic et nunc*, odnosno novinari u datom

¹ <https://www.hldataprotection.com/2018/08/articles/international-eu-privacy/top-human-rights-court-denies-right-to-be-forgotten-in-old-murder-case/>

trenutku prikupljaju informacije i objavljuju sadržaje koji se kasnije ne mogu naknadno „prekrajati“, odnosno mijenjati, izuzev u slučaju kada se utvrdi da su netačni i/ili pogrešni. Ako je sadržaj tačan, istinit, ako je u datom trenutku priča nastala na osnovu tada dostupnih izvora i informacija i nisu nastupile nikakve nove okolnosti koje pobijaju navode iz priče, tada se pokušaj njenog uklanjanja samo i isključivo iz razloga što neko smatra da mu čini reputacijsku štetu može smatrati *post festum* ili naknadnom cenzurom. Jednostavno, radi se o tome da mediji, odnosno novinari pri kreiranju svojih priča nemaju nikakve obaveze prema reputaciji onih za čija nezakonita djela posjeduju dokaze. O toj reputaciji trebaju voditi računa oni koji ta djela čine, ne novinari koji o njima izvještavaju. Javnost ima pravo da ima cjelovitu informaciju o nekom događaju, posebno kad se radi o nezakonitim radnjama u javnom sektoru, budući da je u tom javnom sektoru javost, zapravo, poslodavac nositeljima javnih funkcija i u tom kontekstu nemoguće je uskraćivati pravo javnosti na te informacije zarad činjenice da one nekom štete u pogledu reputacije. Istina, naprosto, ne može narušavati ugled neke osobe, istina je naprosto – istina.

Jedna od definicija cenzure kaže da ona predstavlja uklanjanje iz javnog prostora onih tema koje nositelji vlasti smatraju štetnim po svoje interese. Kada se ovako definisan pojam uspoređi sa zahtjevima javnih zvaničnika i drugih javnih osoba da se određene priče naknadno uklone, jasno je da oba fenomena imaju istu osnovu:

- Uklanjanje iz javnog prostora nekih tema
- Stav javnih osoba (nositelja vlasti) da su te teme štetne po njih

Iz toga je nedvojbeno jasno da ovo jeste oblik cenzure. Uz to, radi se i o činjenici da se osobni interes stavlja ispred javnog, što je čak i bez činjenice da je riječ o cenzuri, nedopustivo.

Kako je zahtjevom za brisanje tekstova na djelu prekranje historije

Historija počinje naslovom u novinama. Mediji su prvi tumači nekih događaja i koliko je važna njihova uloga u dnevnom izvještavanju, toliko je važna i u naknadnom tumačenju događaja iz prošlosti. Upravo iz tog razloga su medijski arhivi jedni od ključnih izvora informacija za historičare.

Zahtjevi za uklanjanjem medijskih sadržaja iz arhiva web portala u ovom su kontekstu i svojevrsno prekrajanje historije i onemogućavanje da se o određenom događaju vidi njegov puni tok: kako je priča o nekoj nezakonitosti pokrenuta, koje su dokaze u datom trenutku mediji prikupili i objavili, te kakve je posljedice kasnije to imalo u društvu. Jednako kako se iz arhiva štampanih medija ne može po željama i zahtjevima uklanjati stranica po stranica novina koja nekome ne bi odgovarala, tako se i digitalne arhive online medija ne mogu brisati.

Zaključak: Kako da mediji postupe u slučaju zahtjeva za brisanje sadržaja

U slučaju zahtjeva za brisanje sadržaja mediji, dakle, nemaju obavezu uklanjanja izuzev u slučaju kada je sudskim procesom ili drugim okolnostima utvrđeno da je riječ o netačnom, neistinitom sadržaju, kada se na takav sadržaj primjenjuju odredbe zakona o zaštiti od klevete. Ukoliko se, pak, utvrdi da je informacija nepotpuna medij može istu dopuniti novim saznanjima do kojih je došao ili koje su mu dostavljene od oštećene osobe. Za navedeno se koriste instrumenti demantija, žalbe Vijeću za štampu i online medije, pa i tužbe za klevetu.

No, ukoliko se radi o sadržaju u kojem su iznesene tačne, istinite i kod relevantnih i pouzdanih izvora provjerene informacije, u etičkom, profesionalnom smislu medij nema obavezu njihovog uklanjanja.

Izvori:

<https://www.hldataprotection.com/2018/08/articles/international-eu-privacy/top-human-rights-court-denies-right-to-be-forgotten-in-old-murder-case/>